

BÀI 15

CHIẾC LƯỢC NGÀ

(Trích)

ĐỌC – HIỂU VĂN BẢN

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS :

- Cảm nhận được tình cha con sâu nặng trong hoàn cảnh éo le của cha con ông Sáu trong truyện.
- Nắm được nghệ thuật miêu tả tâm lí nhân vật, đặc biệt là nhân vật bé Thu, nghệ thuật xây dựng tình huống truyện bất ngờ mà tự nhiên của tác giả.
- Rèn luyện kĩ năng đọc diễn cảm, biết phát hiện những chi tiết nghệ thuật đáng chú ý trong một truyện ngắn.

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

1. Truyện *Chiếc lược ngà* được Nguyễn Quang Sáng viết năm 1966, tại chiến trường Nam Bộ trong thời kì cuộc kháng chiến chống Mĩ đang diễn ra quyết liệt. Điều đáng chú ý là truyện ngắn này viết trong hoàn cảnh chiến tranh ác liệt nhưng lại tập trung nói về tình người – cụ thể ở đây là tình cha con trong cảnh ngộ éo le của chiến tranh và tinh đồng chí của những người cán bộ cách mạng. Tình cha con được miêu tả thật cảm động ở cả hai phía : người cha cán bộ cách mạng và đứa con gái nhỏ. Đó không chỉ là một tình cảm muôn thuở, có tính nhân bản bền vững, mà còn được thể hiện trong hoàn cảnh ngặt nghèo, éo le của chiến tranh và trong cuộc sống nhiều gian khổ, hi sinh của người cán bộ cách mạng. Vì thế, tình cảm ấy càng đáng trân trọng và đồng thời nó cũng cho thấy những nỗi đau mà chiến tranh gây ra cho cuộc sống bình thường của mọi người.

2. Truyện ngắn này khá dài và được viết theo cách chuyện lồng trong chuyện mà phần chính là chuyện của bác Ba kể về câu chuyện của cha con ông Sáu. Văn bản trong SGK đã lược bỏ phần đầu và phần cuối, chỉ giữ lại phần chính của cốt truyện là phần tập trung thể hiện tình cha con của ông Sáu và bé Thu.

3. Truyện *Chiếc lược ngà* khá tiêu biểu cho những đặc điểm trong nghệ thuật truyện ngắn của Nguyễn Quang Sáng. Là một nhà văn Nam Bộ, rất am hiểu và gắn bó với mảnh đất ấy, Nguyễn Quang Sáng hầu như chỉ viết về cuộc sống và con người Nam Bộ trong chiến tranh và sau hoà bình. Truyện của ông thường có cốt truyện hấp dẫn, xoay quanh những tình huống khá bất ngờ nhưng tự nhiên, hợp lí. Nghệ thuật kể chuyện, dẫn truyện của tác giả thường thoải mái, tự nhiên với giọng thân mật, dân dã. Ngôn ngữ trong truyện của Nguyễn Quang Sáng gần với khẩu ngữ và đậm màu sắc Nam Bộ. Những đặc điểm nêu trên có thể thấy khá rõ trong truyện *Chiếc lược ngà*. Đồng thời cũng cần thấy chỗ đặc sắc của truyện ngắn này còn là ở ngòi bút miêu tả tâm lí – đặc biệt là tâm lí trẻ em – tinh tế và chính xác, điều đó thể hiện sự nhạy cảm và tấm lòng yêu thương, trân trọng của nhà văn với con người và tình người.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG DẠY – HỌC

Hoạt động 1. Giới thiệu bài.

GV dựa vào phần chú thích về tác giả, tác phẩm và *Những điều cần lưu ý* ở trên để giới thiệu về truyện *Chiếc lược ngà* và nhà văn Nguyễn Quang Sáng. Chú ý nêu hoàn cảnh được miêu tả trong tác phẩm và cũng là hoàn cảnh sáng tác truyện, để từ đó thấy sâu sắc hơn ý nghĩa của câu chuyện về tình cha con trong hoàn cảnh chiến tranh.

Hoạt động 2. Hướng dẫn đọc – hiểu văn bản.

1. Đọc và tìm hiểu chung về tác phẩm.

– Đọc : Trước khi đọc văn bản trong SGK, GV cần tóm tắt đoạn lược bỏ ở phần đầu của truyện.

GV đọc mẫu một đoạn rồi cho HS đọc tiếp. Văn bản trong SGK dù đã lược bớt phần đầu và phần cuối truyện, nhưng vẫn còn khá dài. Do đó, không cần thiết phải đọc hết văn bản ngay một lúc. Có thể đọc từ đầu đến hết cảnh chia tay của cha con ông Sáu.

– Tóm tắt cốt truyện của đoạn trích : GV yêu cầu HS tóm tắt gọn trong khoảng 8 – 10 câu, nhưng bảo đảm những tình tiết chính và đúng mạch lạc câu chuyện.

Ông Sáu xa nhà đi kháng chiến. Mãi đến khi con gái lên tám tuổi, ông mới có dịp về thăm nhà, thăm con. Bé Thu không nhận ra cha vì sẹo trên mặt làm ba em không còn giống với người trong bức ảnh chụp mà em đã biết. Em đối xử với ba như với người xa lạ. Đến lúc Thu nhận ra cha, tình cha con thức dậy

mãnh liệt trong em thì cũng là lúc ông Sáu phải ra đi. Ở khu căn cứ, người cha dồn hết tình cảm yêu quý, nhớ thương đưa con vào việc làm một chiếc lược bằng ngà voi để tặng cô con gái bé bỏng. Trong một trận càn, ông hi sinh. Trước lúc nhắm mắt, ông còn kịp trao cây lược cho người bạn.

– Truyện đã thể hiện tình cha con sâu sắc của hai cha con ông Sáu trong hai tình huống :

+ Hai cha con gặp nhau sau tám năm xa cách, nhưng thật trớ trêu là bé Thu không nhận cha, đến lúc em nhận ra và biểu lộ tình cảm thâm thiết thì ông Sáu lại phải ra đi. Đây là tình huống cơ bản của truyện.

+ Ở khu căn cứ, ông Sáu dồn tất cả tình yêu thương và mong nhớ đứa con vào việc làm cây lược ngà để tặng con, nhưng ông đã hi sinh khi chưa kịp trao món quà ấy cho con gái.

Nếu tình huống thứ nhất bộc lộ tình cảm mãnh liệt của bé Thu với cha, thì tình huống thứ hai lại biểu lộ tình cảm sâu sắc của người cha với đứa con.

2. Phân tích diễn biến tâm lí và tình cảm của bé Thu trong lần cha về thăm nhà (câu 2 trong SGK).

– GV gợi ý cho HS tìm các chi tiết thể hiện diễn biến tâm lí của bé Thu trước và sau khi nhận ra ông Sáu là cha. Yêu cầu HS lí giải những hành động có vẻ khác thường, ương bướng của bé Thu và sự thay đổi đột ngột trong hành động của em trước lúc phải từ biệt cha.

a) Thái độ và hành động của Thu trước khi nhận ra ông Sáu là cha

– Gặp lại con sau nhiều năm xa cách với bao nỗi nhớ thương nên ông Sáu không kìm được nỗi vui mừng trong phút đầu nhìn thấy đứa con. Nhưng thật trớ trêu, đáp lại sự vô vấp của người cha, bé Thu lại tỏ ra ngờ vực, lảng tránh và ông Sáu càng muốn gần con thì đứa con lại càng tỏ ra lạnh nhạt, xa cách. Tâm lí và thái độ ấy của Thu đã được biểu hiện qua hàng loạt các chi tiết mà người kể chuyện quan sát và thuật lại rất sinh động : hốt hoảng, mặt tái đi, rồi vụt chạy và kêu thét lên khi mới gặp ông Sáu, chỉ gọi trống không với ông Sáu mà không chịu gọi cha ; nhất định không chịu nhờ ông giúp chắt nước nổi cơm to đang sôi, hất cái trứng cá mà ông gấp cho ; cuối cùng khi bị ông Sáu tức giận đánh một cái thì bỏ về nhà bà ngoại, khi xuống xuống còn cố ý khua dây cột xuống kêu rồn rảng thật to.

Sự ương ngạnh của bé Thu hoàn toàn không đáng trách. Trong hoàn cảnh xa cách và trắc trở của chiến tranh, nó còn quá bé nhỏ để có thể hiểu được những tình thế khắc nghiệt, éo le của đời sống và người lớn cũng không ai kịp

chuẩn bị cho nó đón nhận những khả năng bất thường, nên nó không tin ông Sáu là ba nó chỉ vì trên mặt ông có thêm vết sẹo, khác với hình ba mà nó đã được biết. Phản ứng tâm lí của em là hoàn toàn tự nhiên, nó còn chứng tỏ em có cá tính mạnh mẽ, tình cảm của em sâu sắc, chân thật, em chỉ yêu ba khi tin chắc đó đúng là ba. Trong cái "cứng đầu" của em có ẩn chứa cả sự kiêu hãnh trẻ thơ về một tình yêu dành cho người cha "khác" – người trong tấm hình chụp chung với má em.

b) Thái độ và hành động của Thu khi nhận ra người cha

– Trong buổi sáng cuối cùng, trước phút ông Sáu phải lên đường, thái độ và hành động của bé Thu đã đột ngột thay đổi hoàn toàn. Lần đầu tiên Thu cất tiếng gọi "ba" và tiếng kêu như tiếng xé, rồi "nó vừa kêu vừa chạy xô tới, nhanh như một con sóc, nó chạy thót lên và dang hai tay ôm chặt lấy cổ ba nó", "Nó hôn ba nó cùng khắp. Nó hôn tóc, hôn cổ, hôn vai và hôn cả vết sẹo dài bên má của ba nó nữa", "hai tay nó siết chặt lấy cổ, chắc nó nghĩ hai tay không thể giữ được ba nó, nó dang cả hai chân rồi câu chặt lấy ba nó, và đôi vai nhỏ bé của nó run run".

– Trong đêm bỏ về nhà bà ngoại, Thu đã được bà giải thích về vết sẹo làm thay đổi khuôn mặt ba nó. Sự nghi ngờ bấy lâu đã được giải toả và ở Thu nảy sinh một trạng thái như là sự ân hận, hối tiếc : "Nghe bà kể nó nằm im, lẩn lộn và thỉnh thoảng lại thở dài như người lớn". Vì thế, trong giờ phút chia tay với cha, tình yêu và nỗi mong nhớ với người cha xa cách đã bị dồn nén bấy lâu, nay bùng ra thật mạnh mẽ và hối hả, cuống quýt, có xen lẫn cả sự hối hận. Chúng kiến những biểu hiện tình cảm ấy trong cảnh ngộ cha con ông Sáu phải chia tay, có người không cầm được nước mắt và người kể chuyện thì cảm thấy như có bàn tay ai nắm lấy trái tim mình.

c) Một số nét tính cách của Thu biểu hiện qua tâm lí và hành động

Đó là tình cảm thật sâu sắc, mạnh mẽ, nhưng cũng thật dứt khoát, rạch ròi. Ở Thu còn có nét cá tính là sự cứng cỏi đến mức tưởng như ương ngạnh, nhưng Thu vẫn là một đứa trẻ với tất cả nét hồn nhiên, ngây thơ của con trẻ.

Qua những diễn biến tâm lí của bé Thu được miêu tả trong truyện, ta thấy tác giả tỏ ra rất am hiểu tâm lí trẻ em và diễn tả rất sinh động với tấm lòng yêu mến, trân trọng những tình cảm trẻ thơ.

3. Phân tích tình cảm cha con sâu nặng ở ông Sáu (câu 3 trong SGK).

– GV yêu cầu HS tìm các chi tiết (trong phần sau của truyện) thể hiện tình cảm của ông Sáu với con và nêu cảm nghĩ về tình cảm ấy.

- Tình cảm của ông Sáu với con đã được thể hiện phần nào trong chuyến về phép thăm nhà, nhưng được biểu hiện tập trung và sâu sắc ở phần sau của truyện, khi ông Sáu ở trong rừng tại khu căn cứ.

Nỗi day dứt, ân hận ám ảnh ông suốt nhiều ngày sau khi chia tay với gia đình là việc ông đã đánh con khi nóng giận. Lời dặn của đứa con "Ba về ! Ba mua cho con một cây lược nghe ba !" đã thúc đẩy ông nghĩ đến việc làm một chiếc lược ngà dành cho con.

Khi kiếm được một khúc ngà, ông đã vô cùng vui mừng, sung sướng, rồi ông dành hết tâm trí, công sức vào việc làm cây lược : "Những lúc rỗi, anh cưa từng chiếc răng lược, thận trọng, tỉ mỉ và cố công như người thợ bạc", "Trên sống lưng lược có khắc một hàng chữ nhỏ mà anh đã gò lưng, tẩn mẩn khắc từng nét : "Yêu nhớ tặng Thu con của ba". Chiếc lược ngà đã thành một vật quý giá, thiêng liêng với ông Sáu. Nó làm dịu đi nỗi ân hận và chứa đựng bao nhiêu tình cảm yêu mến, nhớ thương mong đợi của người cha với đứa con xa cách. Nhưng rồi một tình cảnh đau thương lại đến với cha con ông Sáu : Ông đã hi sinh khi chưa kịp trao vào tay đứa con gái chiếc lược ngà.

Câu chuyện về chiếc lược ngà không chỉ nói lên tình cha con thấm thiết, sâu nặng của cha con ông Sáu, mà còn gợi cho người đọc nghĩ đến và thấm thía những đau thương, mất mát, éo le mà chiến tranh gây ra cho bao nhiêu con người, bao nhiêu gia đình.

4. Nhận xét về nghệ thuật trần thuật của truyện (câu 4 trong SGK).

- Một trong những điểm tạo nên sức hấp dẫn của truyện *Chiếc lược ngà* cũng như ở khá nhiều truyện của Nguyễn Quang Sáng là tác giả đã xây dựng được một cốt truyện khá chặt chẽ, có những yếu tố bất ngờ nhưng hợp lí : bé Thu không nhận cha khi ông Sáu về thăm nhà, rồi lại biểu lộ những tình cảm thật nồng nhiệt, đầy xúc động với người cha trước lúc chia tay. Sự bất ngờ càng gây được hứng thú cho người đọc khi hiểu được tính hợp lí của các sự việc, hành động bề ngoài có vẻ mâu thuẫn. Ở phần sau của truyện (văn bản trong SGK đã lược bỏ phần này), tác giả còn tạo thêm một bất ngờ nữa, đó là cuộc gặp gỡ tình cờ của nhân vật người kể chuyện với Thu, bấy giờ đã thành một cô giao liên dũng cảm, trong một lần ông cùng một đoàn cán bộ đi theo đường dây giao liên, vượt qua một quãng nguy hiểm ở Đồng Tháp Mười.

- Một yếu tố nghệ thuật nữa góp phần tạo nên thành công của truyện ngắn này là việc lựa chọn nhân vật kể chuyện thích hợp. Người kể chuyện trong vai một người bạn thân thiết của ông Sáu, không chỉ là người chứng kiến khách

- Bài tập 2 cho HS làm ở nhà. Nếu chọn vai kể là bé Thu thì nên dùng lối hồi tưởng (sau nhiều năm, khi đã lớn lên, Thu hồi tưởng lại cuộc gặp gỡ cuối cùng với người cha). Có thể kết hợp với tiết tập làm văn để làm bài tập này.

quan và kể lại mà còn bày tỏ sự đồng cảm, chia sẻ với các nhân vật. Đồng thời qua những ý nghĩ, cảm xúc của nhân vật kể chuyện, các chi tiết, sự việc và nhân vật khác trong truyện bộc lộ rõ hơn, ý nghĩa tư tưởng của truyện thêm sức thuyết phục.

Truyện được trần thuật theo lời của người bạn ông Sáu, người đã chứng kiến những cảnh ngộ éo le của cha con ông. Cảnh ngộ ấy đã gợi lên bao nhiêu xúc động ở nhân vật kể chuyện: "Tiếng kêu của nó như tiếng xé, xé sự im lặng và xé cả ruột gan mọi người, nghe thật xót xa. Đó là tiếng "ba" mà nó cố đè nén trong bao nhiêu năm nay, tiếng "ba" như vỡ tung ra từ đáy lòng nó". Lòng trắc ẩn, sự thấu hiểu những hi sinh mà bạn mình phải chịu đựng khiến cho ông "bỗng thấy khó thở như có bàn tay ai nắm lấy trái tim".

Chọn nhân vật kể chuyện như vậy khiến cho câu chuyện trở nên đáng tin cậy. Người kể chuyện lại hoàn toàn chủ động điều khiển nhịp kể theo trạng thái cảm xúc của mình, chủ động xen vào những ý kiến bình luận, suy nghĩ để dẫn dắt sự tiếp nhận của người đọc, người nghe. (Cần chú ý những lời nhận xét, bình luận của người kể chuyện. Ví dụ: "Trong cuộc đời kháng chiến của tôi, tôi chứng kiến không biết bao nhiêu cuộc chia tay, nhưng chưa bao giờ tôi bị xúc động như lần ấy", "Cây lược ngà ấy chưa chải được mái tóc của con, nhưng nó như gỡ rối được phần nào tâm trạng của anh").

Hoạt động 3. Tổng kết.

– GV yêu cầu HS phát biểu cảm nghĩ về truyện, hoặc nêu chi tiết nào để lại cho em ấn tượng sâu sắc nhất.

– Dựa vào phần *Ghi nhớ*, GV tổng kết giá trị nội dung và nghệ thuật của tác phẩm.

Truyện *Chiếc lược ngà* đã diễn tả một cách cảm động tình cha con thấm thiết, sâu nặng của cha con ông Sáu trong hoàn cảnh éo le của chiến tranh. Qua đó, tác giả khẳng định và ca ngợi tình cảm cha con thiêng liêng như một giá trị nhân bản sâu sắc, nó càng cao đẹp trong những cảnh ngộ khó khăn.

Truyện thành công nổi bật ở nghệ thuật xây dựng tình huống bất ngờ mà tự nhiên, hợp lí, ở ngòi bút miêu tả tâm lí và tính cách nhân vật, nhất là nhân vật trẻ em.

Hoạt động 4. Hướng dẫn luyện tập.

– GV hướng dẫn HS làm bài tập 1 tại lớp. Chú ý lí giải thái độ và hành động có vẻ trái ngược của bé Thu thực ra lại xuất phát từ sự nhất quán trong suy nghĩ và tính cách của em.